

I. K.

МАЛА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Kolekcja
Emila Kornasia

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

I. K.

МАЛА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ТРЕТЄ ВИДАННЯ

*Kolekcja
Emila Kornasia*

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВ 1941

İ. K., Kleine Geschichte
der Ukraine, III Auf-
lage, Ukrainischer Ver-
lag in Lemberg.

CM WEK

326835

Надруковано в липні
1941. р., 20.000 прим.,
в друкарні ч. 2, Львів,
вул. Пекарська ч. 11,
на папері форм. 60x92.
Зам. № 1. Ред. Д. Штикало.

Wpisano do Księgi Akcesji

37
Акц. D1 nr/201/. CM

Кожний українець повинен знати історію свого народу. Кожний повинен знати, як жили наші діди й прадіди, за що вони боролися, як добували собі ліпшу долю. Всі ми повинні знати, хто перед нами трудився на нашій землі, хто боронив її від ворогів, хто організував наше життя, хто будував Українську Державу. В цій книжечці подані найважливіші події з історії України від найдавніших часів до наших днів.

Історія України ділиться на такі відділи:

- I. Українська Держава за княжих часів, 800—1340 р. р.
- II. Україна під Литвою і Польщею, 1340—1648 р. р.
- III. Українська Держава за козацьких часів, 1648—1782 р. р.
- IV. Україна під Австрією і Росією, 1782—1917 р. р.
- V. Нова Українська Держава, від 1917 р.

I. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ.

(800—1340)

Слов'яни. В найдавніші часи наш народ звався слов'янами. Наші предки жили на широких просторах, далеко один від другого. Вони добували прожиток з ловів, риболовства та бджільництва. Пізніше стали годувати худобу та навчилися хліборобства. Їхні знаряддя спершу були з каміння та з кості, згодом вони почали кувати залізо та навчилися всяких ремесел. Слов'яни вірили в багато богів. Перун був богом громів і блискавок, Дажбог — богом сонця та багатства, Волос — богом худоби, Стрибог — богом вітрів. По лісах жили лісовики, по хатах домовики, в озерах і ріках водяники та русалки. Слов'яни складали своїм богам жертви зі страви, хліба та худоби. Слов'яни ділилися на племена: біля Києва жили поляни, по другій стороні Дніпра сіверяни, на захід від Києва деревляни, дуліби, хорвати, далі до півдня ти-

верці й уличі. Кожне плем'я мало одного або більше князів. У важних справах старшина племени сходилася на віче, тобто раду.

Київська Держава. Найстаршим містом на Україні був Київ над рікою Дніпром. Основниками Києва були три брати: Кий, Щек і Хорив та їх сестра Либедь. На горбах над рікою вони поставили город, укріплений валами й ровами від нападів ворогів. В Києві сходилися торгові шляхи від Чорного і Балтійського моря, від сходу і заходу. Завдяки торгівлі Київ дійшов до великого добробуту і культури і став найпершим містом у східній Європі. Київські князі об'єднали всі племена і зорганізували велику Київську Державу, яку звали Руссю.

Перші князі. Перші князі, про яких дійшла до нас пам'ять, були Аскольд і Дир. Вони 860 р. ходили походом на грецьке місто Царгород за Чорним морем. З того часу це море почали називати Руським, щоби Українським морем. Князь Олег (907—914) також добував Царгород і на воротах міста повісив свій щит. Він добув від греків великі полегшення для українських купців. Олег умер нещасливою смертю від укушення гадинами. Князь Ігор (914—946) водив свої війська у походи на Чорне море та далеко на схід за

гори Кавказу. Він загинув убитий у війні з непокірним племенем деревлян. Жінка Ігоря Ольга (946—960) дала своїм племенам нові права. Ольга, перша з українських князів, прийняла Христову віру. Син Ігоря Святослав (960—972) вславився великою відвагою і хоробрістю. Він зруйнував край хозарів над рікою Волгою, бо вони шкодили Україні. Двічі він ходив з військом на Болгарію і Грецію та запанував у багатих землях над Дунаєм. У тих війнах українські війська добули собі велику славу; князь ішов усе перший на ворога. Святослав поліг у бою з степовиками печенігами коло Дніпрових порогів 972 р.

Володимир Великий (979—1015). По смерті Святослава став київським князем його син Володимир. В перші часи свого княження він вів багато війн. В 981 р. він ходив походом на Галицьку землю, вигнав звідси поляків і приєднав Галичину до Києва. На Волині він поставив город Володимир. Тоді часто нападали на Україну дикі печеніги, що жили у степах. Князь забезпечив границю від них сильними валами та городами. Потім настали спокійніші часи. В 988 р. Володимир охрестився і приказав всьому народові прийняти Христову віру. На місцях, де стояли давні боги, ставлено християнські церкви.

У Києві князь побудував величаву церкву Богородиці, яку звали Десятинною, бо Володимир дав на неї десяту частину свого майна. Володимир взяв за жінку грецьку царівну. З Греції приїхало до нас багато священників, вчених, купців, ремісників і вони навчили українців нових наук та ремесел. Тоді почали писати у нас перші книжки та заснували перші школи. Тоді заведено на Україні перші гроші; на них був знак Української Держави — Тризуб. Князь Володимир умер 1015 р. За славні діла він дістав в історії ім'я Великого.

Ярослав Мудрий (1019—1054). Син Володимира, Ярослав, наслідував батька і старався зробити Україну сильною державою. Він боронив української землі від поляків і печенігів; також посилав свої війська проти греків на Царгород. За часів Ярослава Київ став ще більший і багатіший, як був перше. Князь поставив довкола міста нові мури і славні Золоті Ворота. В Києві побудовано нову княжу палату і найбільшу церкву св. Софії. Коло Києва ченці поставили печерський монастир. Ярослав наказав списати українські закони в одну книжку, що звалася «Руська Правда» (тобто Українське Право). Ярослава шанували всі європейські королі і старалися жити

з ним у приязні. Перед смертю Ярослав поділив Україну між синів і найстаршого назначив київським князем на своє місце. Домовина Ярослава є у церкві св. Софії в Києві. За мудре княження називаємо Ярослава Мудрим.

Занепад Київської Держави. Після смерти Ярослава Київська Держава поділилася на такі князівства: 1. київське, 2. турівське або пинське, 3. чернігівське, 4. переяславське, 5. волинське, 6. галицьке. Між князями настали незгоди. Ярославові сини не хотіли слухати найстаршого брата Ізяслава та прогнали його з Києва. Через незгоди князів Україна дуже ослабла. Почали нападати на неї сусіди: від заходу поляки, від степів нова дика орда половців. За єдність і силу України боровся внук Ярослава, Володимир Мономах (1113—1125). Він був відважним лицарем і вів завзяту боротьбу з половцями та відігнав їх далеко у степи. Границі української держави він поширив аж по ріку Дунай. Всі королі та князі в Європі нав'язували дружбу з могутнім князем. Володимир Мономах описав своє життя в книжці «Поучення Дітям». У боротьбі з половцями добув собі славу та кож князь Ігор Святославич. В 1185 р. він пішов з військом на половецькі оселі, розбив ворога та попав у неволю; потім з великою

відвагою утік з ворожого табору й вернувся на Україну. Його похід оспівано у пісні «Слово о полку Ігоря». Але пізніше знов настали незгоди серед князів. Кожний бажав добути Київ для себе. Один проти другого йшов зі зброєю до бою, один проти другого накликавав чужинців та ворогів. У братовбивчій боротьбі полягла велика сила людей, інші пішли у неволю в чужі краї, села і міста спалено і знищено. Багата колись українська земля зубожіла та занепала.

Коштом України почала зростати Московщина. В 1169 р. суздальський князь Андрій Боголюбський напав на Київ, здобув місто, пограбував все, що мало ціну, і вивіз у московські землі.

До краю зруйнували Україну татари. В 1223 р. вони перемогли наших князів в бою над рікою Калкою коло Азовського моря. Потім вдруге напали на Україну 1240 р., по довгій облозі добули Київ, зруйнували город до останку і почали займати всю Україну. З того часу не було вже князів у Києві; Київська Держава розвалилась 1240 р.

Галицько-волинська держава. Сто років довше існувала Галицько-волинська держава. Галичина і Волинь спершу належали до Києва. Після смерти Ярослава Мудрого по-

встали два окремі князівства, галицьке і володимирське. В Галичині від 1084 р. княжили три брати Ростиславичі: Рюрик, Володар і Василько. Вони оборонили галицьку землю від поляків і мадьярів. Пізніше князь Володимирко (1124—1153) визначив столицею місто Галич над Дністром і зробив Галичину могутньою державою. Його син Ярослав Осмомисл (1153—1187) поширив границю Галичини аж по Дунай.

В 1200 р. володимирський князь Роман (1200—1205) злучив Галичину з Волинню в одну Галицько-волинську державу. Він опікувався селянами й міщанами і обороняв їх від гніту багатих панів, бояр. Задумав також поширити українські землі на захід і почав війну з поляками, але поліг у бою. Його син Данило (1205—1264) спершу мусів залишити своє князівство, бо галицькі бояри хотіли панувати самі. Але під боярським пануванням Галичина прийшла в безладдя і руїну. Поляки і мадьяри зайняли Галич і стали гнобити народ. Аж по довгій боротьбі Данило добув назад свої землі і завів кращий лад. Але тоді татари наступали на Україну. Данило старався скинути татарське ярмо, зробив союз з західними князями, від папи добув королівську корону. Для оборони від

татар поставив нові городи, Львів і Холм. Наступники Данила, Лев (1264—1301) і Юрій I (1301—1308) довели свою державу до великого розвитку; вони добули від поляків Люблин і від мадьярів Закарпаття. Останній князь був Юрій II (1323—1340). З його смертю 1340 р. закінчилася Галицько-волинська держава. Не було вже більше князів на Україні; вся українська земля перейшла під чуже панування.

Україна за княжих часів. Українська Держава за княжих часів була широка і велика. Вона простягалася від Чорного до Балтійського моря і від Карпат до Каспію. Жили в ній, крім українців, білоруси, великоруси, фіни, турецькі племена і ін. Але столиця була в Києві і провід в державі мав український нарід, тому держава була українська. На чолі держави стояв князь. Він вирішував всі справи, а для поради служила йому рада бояр, визначних землевласників. Для важливих справ збиралося народнє віче. Найбільш численним класом були свободні селяни, що платили князеві дань хліборобськими продуктами. Коли прийшла небезпека від ворога, все населення ішло у похід. Україна вела торгівлю з Грецією, Азією і західньою Європою. Визначні міста, як Київ, Чернігів, Володи-

мир, Галич були прикрашені величавими будовами. Під опікою держави освіта і письменство дійшли до великого розвитку.

II. УКРАЇНА ПІД ЛИТВОЮ І ПОЛЬЩЕЮ. (1340—1648)

Литва. Коли 1240 р. занепала Київська Держава, довгий час у наших землях над Дніпром панували татари. Вони настановили по містах і селах своїх старшин та брали з народу великі податки. Часто вони нападали на безборонні оселі та брали людей у полон, у страшну неволю. Пізніше наш народ почав боротьбу з татарами. На допомогу прийшли литовці, хоробрий народ, що проживав на північ від України. Литва перемогла татар і підкорила собі Україну. Під Литвою українському народові жилося добре. Литовські князі прийняли нашу віру, шанували українські звичаї та опікувалися Україною. Приязнь між українцями і литовцями була все щира та правдива.

Польща. Не така щаслива була Галичина та сусідня Холмщина. По смерті останнього галицького князя вони дісталися під владу Польщі. Польський король напав на Львів,

добув замок, забрав дорогі скарби українських князів та вивіз їх до Польщі. Поляки стали заводити свої порядки. Польські пани забрали землю і завели панщину. Селянин мусів працювати на панському лані даром. По містах поселилися польські міщани й почали гнобити наших купців та ремісників. Всюди ставили польські костели, всюди приходили польські ксьондзи. Українське духовенство було у погорді, українські церкви залишилися без опіки, нищилися та руйнувалися. Чимраз більше став занепадати український народ. Всі з жалем згадували щасливі часи, як була своя українська держава. В 1569 р. Литва зробила з Польщею унію, тобто злуку в Любліні. По тій люблинській унії поляки почали верховодити і на Литві і на всій Україні. Український народ загинув уже до краю.

Українські братства і школи. Та хоч як важко було жити, українці не опустили рук, а взялися до праці, щоби добути собі кращу долю. При церквах заснували церковні братства. Вони не тільки опікувалися божими храмами, але дбали також про поміч громадянству. Братства заводили шпиталі та захисти для слабих і немічних; закладали каси, де зубожілі люди могли позичити гроші; всяки-

ми способами допомагали потребуючим. Пізніше братства стали відкривати школи, в яких учили і української мови і всяких наук. Найперше братство на Україні було у Львові, звалось Ставропігія. Воно завело свою гімназію, купило друкарню і друкувало перші книжки для української школи та церкви. Князь Константин Острозький в Острозі відкрив вищу школу, академію. Згодом київський митрополит Петро Могила заложив нову українську академію у Києві. Братства були не тільки по містах, але й по селах. Братства організували народ, і помагали йому перетерпіти важкі хвили чужого панування. З нових шкіл вийшло багато свідомих людей, що повели народ до боротьби за його права.

Козаччина. В ті часи татари поселилися в Криму та в степах коло Дніпра і щороку йшли походами на наші села, руйнували все та брали народ у неволю. Польська шляхта знала панувати на Україні, але не знала її боронити. Тому український народ сам взявся за оборону рідної землі. Молоді відважні люди збиралися у ватаги та йшли в степи, за Дніпрові пороги, на Запоріжжя. Там вони проживали з ловів і рибальства та воювали з татарами. Для кращої оборони ставили собі

фортеці на Дніпрових островах і звідти відбивали татарські наступи. Нераз ходили вони на татар аж у сам Крим. Таких сміливих вояків називали у нас козаками. Козацьку твердиню звали Січчю, бо козаки сікли дерево на укріплення. Січовики часто сходилися на раду і вибирали собі старших: отамана або гетьмана, осаулів, обозного, писаря та інших. У боротьбі з татарами вславилися отамани Дмитро Вишневецький, що поставив першу Січ; Іван Підкова, який визначався такою силою, що ломив підкови, — поляки покарали його смертю у Львові.

Петро Сагайдачний. В боротьбі з татарами козаки зросли у велику силу. Козацьке військо складалось з 20.000; в ті часи це було дуже багато. Тоді козаки стали думати, як би визволити весь народ із польського панування. Гетьман Криштоф Косинський 1591 р., Федір Лобода і Северин Наливайко 1596 р. пробували робити повстання проти Польщі. Але їх військо не витримало у стрічі з поляками. Повстанців розбито. Наливайка поляки мучили і покарали смертю у Варшаві. По тих невдачах народ почав зневірюватися у свої сили. Але знайшовся чоловік, що наново став організувати українські сили. Це був гетьман Петро Конашевич

Сагайдачний (1616—1622). Він був родом з Галичини, вчився в Острозі, потім пішов на Запоріжжя до козацького війська. Козаки пізнали його розум і вибрали його гетьманом. Він звернув козацькі сили проти татар і турків. Щороку запорожці ходили у походи на Чорне море під турецьку столицю Царгород, навіть до Малої Азії, під Синопу і Трапезунт. В 1621 р. велике козацьке військо розбило турецьку армію під Хотином. Сагайдачний завів у війську гостру карність і послух. У походах на татар і турків він виправив і підготував козацькі сили до нової війни з Польщею.

Війни з Польщею. Козаки боронили перед татарами і турками не тільки Україну, але взагалі Європу, між іншим і Польщу, що безпечно жила за козацькими плечима. За це вони ждали підмоги від поляків: зброї, амуніції, плати на утримання війська. Ждали також, щоби поляки перестали переслідувати українську церкву та щоби полегшили панщину і податки. Поляки не хотіли. Так прийшло до кривавої боротьби. В 1625 р. гетьман Жмайло так кріпко зустрів польські війська, що поляки мусіли робити перемиря. В 1630 р. гетьман Тарас Федорович під Переяславом знов розгромив поля-

ків. В 1635 р. Іван Сулима зруйнував польську фортецю Кодак на Дніпрі. В 1637—1638 р. велася завзята війна під проводом повстанців Павлюка, Гуні та Остринина. Але козакам не вдалося перемогти поляків. Польські війська розбили повстання. Польський уряд зменшив козацьке військо до 6.000 і піддав його під польську команду. Козаки десять років прожили у важкій неволі.

ІІІ. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ЗА КОЗАЦЬКИХ ЧАСІВ.

(1648—1782)

Повстання Хмельницького. В 1648 р. козаки підняли нове повстання проти Польщі. На чолі повстанців став гетьман Богдан Хмельницький (1648—1657). Це найславніший український гетьман. Він умів підняти дух в народі, умів утримати послух у війську, знав, як заохотити до боротьби. З невеликим гуртом товаришів він підготував повстання, зробив воєнні плани та придумав, як організувати нову державу. Хмельницький зробив мир з татарами і добув козакам татарську поміч. На Жовтих Водах, під Корсунем та під Пилявцями 1648 р. козацькі вій-

ська розбили поляків. По всій Україні піднялося повстання. Селяни й міщани йшли разом з козаками, били втікаючі польські війська, виганяли панів та ксьондзів, Хмельницький війшов з військом до Галичини, став облягати Львів, потім пішов далі в Холмщину під Замостя. Поляки боялися, що козаки добудуть Варшаву і просили перемиря. Але другого року, 1649, війна розгорілася наново. Хмельницький знов прийшов до Галичини, під Зборовом переміг польського короля і присилював поляків зробити новий мир. У цім зборівськім мирі 1649 р. поляки відступили українцям всю Придніпрянщину аж по ріку Случ на заході; тут козаки могли уладити свою державу.

Козацька держава. З великою радістю привітали українці свою владу. Довгі часи пережили вони під чужим пануванням і бажали вже самі взяти владу у свої руки. Богдан Хмельницький завів на Україні новий лад. Вже не польські пани мали правити державою, але весь український народ. У важних справах сходилася козацька рада і рішала, як що поладнати. Головну управу мав у своїх руках гетьман. При ньому була генеральна старшина: писар вів державну канцелярію, два осаули заступали гетьмана у війську,

обозний порядкував табором і пушками, два судді судили козаків. Гетьманська столиця була в Чигирині. Вся Україна ділилася на полки, — київський, подільський, чернігівський і інш. Управу полку вів полковник. Полк ділився на сотні з сотниками на чолі. По менших містечках і селах були отамани. У війську служили козаки, але підчас війни селяни і міщани також мали боронити рідний край. Під козацькою владою Україна скоро піднялася з занепаду. Козаки і селяни поділили між собою панські маєтки та розвели великі господарства. Міста збагатилися торгівлею. Всюди настав добробут. Всі були вдоволені. Народ співав пісню: «Ой, немає лучче, та немає краще, як у нас на Україні!»

Союз з Московщиною. Але польські пани не могли забути свого панування на Україні. На границі збиралися польські війська. Щоби оборонити Україну від ворога, Хмельницький шукав союзників між сусідами. Він тримав дружбу з татарами, посилав послів до Туреччини, робив умови з Угорщиною та Молдавією (Румунією). Але всі ті сусіди давали Україні невелику поміч. В 1651 р. поляки почали війну. Під Берестечком на Волині татари зрадили козаків, — поляки перемогли і прийшли аж до Києва. В мирі

у Білій Церкві козаки мусіли дати Польщі Брацлавщину і Чернігівщину. На другий рік, 1652, Хмельницький під Батогом (над Богом) погромив так сильно поляків, що з польських військ мало хто вернувся додому. Але поляки знов готувалися до війни. Тоді гетьман ввійшов у порозуміння з Московщиною. В Переяславі і в Москві 1654 р. уложено умови про союз України з Московщиною. Московський цар забезпечив самостійність і державний лад України в таких справах: 1. гетьмана і старшину вибирає рада; 2. українські уряди і суди є незалежні від московських; 3. податки збирає український уряд; 4. українського війська має бути найменше 60.000; 5. Україна може входити у союзи з іншими державами; 6. забезпечуються всі давні права українського народу. Українці мали повідомляти царя про вибір гетьмана і зносити з іншими державами, та згодилися, щоби у Києві жив царський воєвода з московським військом.

Богдан Хмельницький мав надію, що при помочі Росії поконеє Польщу. Він почав нову війну з поляками і 1655 р. знов ходив під Львів. Але українці скоро пізнали, що росіяни неширо помагають Україні. Московський цар думав не про те, щоби допомогти ко-

закам, а щоби завести на Україні московську владу. Московські воеводи почали урядувати на Україні, як у себе дома, — грабували людей, забирали хліб і худобу, знущалися з народу. А то почали ще переговори з польськими панами, щоб поділити Україну між Польщею і Москвою. Хмельницький пізнав московську невірність, пізнав, що союзник його зраджує. Він почав зараз переговори з іншими державами, найбільше з Швецією, хотів скинути з себе московську владу. Але серед приготувань заслаб і умер 1657 р. Богдан Хмельницький був основником нової української держави. Дав Україні волю і добрі порядки. Все життя боронив самостійність України. Народ згадував його у піснях і думах довгі роки.

Іван Виговський. Після смерти Богдана Хмельницького козаки віддали гетьманську булаву Іванові Виговському (1657—1659). Він був генеральним писарем і дорадником старого гетьмана. Виговський задумав докінчити наміри Хмельницького, зірвати союз з Московщиною. Він шукав помочі у татар, у шведів і в інших держав, але добув небагато. Тоді вирішив помиритися з поляками. В Гадячі 1658 р. зробив умову з Польщею. Поляки обіцяли признати Україну окремою

державою, але під рукою польського короля; обіцяли дати підмогу козакам. Виговський зараз почав війну з Московщиною. Під Конотопом 1659 р. він погромив московське військо; московська старшина попала в полон, українці добули великі табори й артилерію. Але Виговському пошкодила польська поміч. Польські війська по-давнішому стали нищити Україну. Народ знов кинувся до повстання. Виговський мусів уступити з гетьманства 1659 р. Кілька років пізніше, 1664 р., поляки розстріляли гетьмана, що хотів з ними робити союз.

Поділ України. Петро Дорошенко. Після Виговського гетьманував Юрій Хмельницький (1659—1663), молодший син Богдана. Він не мав війська і мусів погодитися з Росією. У Переяславі 1659 р. склали новий союз України з Московщиною, дуже некорисний для України. Гетьман з військом мав піддаватися у всьому наказам царя; московські залоги заведено у всіх великих містах; Україні не дозволено було входити в союзи з іншими державами. Україна була знов під московською владою. Хмельницький невдовзі також зрікся гетьманства. Тоді Україна поділилася на дві частини по двох боках Дніпра — правобережну і лівобережну з дво-

ма гетьманами. На правобережній Україні спершу був гетьманом Павло Тетеря (1663—1665), що тримав з поляками, але народ був проти нього. Тоді козаки віддали булаву Петрові Дорошенкові (1665—1676). Він був з давнього козацького роду, людина смілива і щира, добрий гетьман й управитель держави. Він бачив, що Україна не буде самостійною державою ні з Польщею ні з Московщиною і вибрав третього союзника, Туреччину. Турецький султан згодився признати окремішність української держави, обіцяв шанувати українську віру та всі звичаї і вимагав тільки податків. Дорошенко на короткий час з'єднав всю Україну під своєю булавою і правив так, як Богдан Хмельницький. В 1672 р. разом з турками Дорошенко ходив походом на Галичину. Але турки невдовзі почали гнобити народ і руйнувати українські церкви. Тоді Дорошенко зневірився у турецький союз і зрікся гетьманства. Він покінчив життя в Московщині. Після Дорошенка не було вже визначних гетьманів на Правобережжі. Народ довгий час боровся ще з поляками і все підіймав повстання. Повстанці звали себе гайдамаками. Найбільше гайдамацьке повстання було 1768 р., під проводом ватажків Максима Залізняка та Івана Гонта. Але поляки

придушили повстання і знов запанували на Правобережжі.

Гетьманщина. Іван Мазепа. На лівобережній Україні, яку звали Гетьманщиною, Росія все більше скріплювала свою владу. Лівобережний гетьман Іван Брюховецький (1663—1668) спершу надіявся утримати згоду з Росією, їздив до Москви і, як міг, так годив цареві. Але в 1667 р. Московщина зробила з Польщею мир в Андрусові та обіцяла віддати полякам правобережну Україну з Києвом. Козаки запалилися гнівом, як дізналися, що цар хоче віддати їх братів під польську владу. Брюховецький побачив також, що не добути йому нічого від Москви. Він рішився скинути московське ярмо і 1668 р. почав війну з Московщиною. Козаки з усіх городів вигнали московських салдатів та воєводів. Але Брюховецький невдовзі загинув. Дальші гетьмани — Дам'ян Многогрішний (1667—1672) та Іван Самійлович (1672—1687) — знов погодилися з Росією. Але не добули вони вдячності у Москви; їх обох цар заслав на Сибір, і там вони пропали марно. Москва все гірше гнобила Україну. Вона уважала Україну своєю колонією і експлуатувала її всіма засобами. Козацьке військо мусіло ходити у далекі походи, на

важкі роботи при будові фортець та нової царської столиці Петербурга. На Україну цар посилав свої війська і вони далі грабували міста і села. Московські воеводи втручались до управління України, підбурювали народ проти гетьмана і всіма способами руйнували українську державу. Гетьман Іван М а з е п а (1687—1709) захищав Україну від руїни, старався підняти добробут, дбав про освіту. Довго терпів він московські знущання, але врешті не витерпів і за допомогою шведів підняв війну проти Московщини (1708—1709 рр.). Українці мали надію, що знов добудуть волю як за Хмельницького. Але у бою під Полтавою 1709 р. москалі розбили українське і шведське військо. Мазепа мусів виїхати за границю і вмер у Румунії. На його місце вибрано гетьманом Пилипа О р л и к а, та він не зміг уже вернутися на Україну, виїхав у західню Європу і там обороняв українські справи.

Кінець козацької держави. Український народ дістався у ще важче ярмо, як було перше. Цар Петро карав «мазепинців». Російські війська не уступали з України. Сотні повстанців убито, сотні загнано в Сибір на заслання. Їх землю цар почав роздавати росіянам, щоб вони русифікували Україну. Над україн-

ськими урядами наглядали царські висланники. Гетьман Іван Скоропадський (1708—1722), Павло Полуботок (1722—1724), Данило Апостол (1727—1734), Кирило Розумовський (1750—1764) у всьому піддавалися наказам російських урядовців. Врешті російський уряд рішився зруйнувати до кінця українську державу. В 1764 р. скасовано гетьманство. В 1782 р. заведено на Україні московські уряди. Тим часом упало також славне Запоріжжя. Запорожці на своїй Січі рядилися як осібна держава під своїми кошовими отаманами. Найславніші з отаманів були Іван Сірко, великий лицар, ворог татар і турків, Кость Гордієнко, що помагав Мазепі проти Росії, та останній кошовий Петро Кальнишевський. Запорожці все ставали до боротьби за свободу, ніколи не хотіли піддатися ні полякам, ні Росії. Тому царі наказали зруйнувати Січ, — вперше 1709 р., другий раз 1775. Запорожці розійшлися по світу. Від запорожців виводяться чорноморські й кубанські козаки.

Культура. В козацькій державі успішно розвивалася українська культура. Народ, визволений спід шляхетського ярма, почав господарювати на вільних землях. Козаки і селяни входили все далі в дикі степи і дійшли

до Чорного моря. Нові оселі повстали також на Слобожанщині (Харківщині). Сільське господарство постачало на експорт хліб, худобу, полотно, горілку, тютюн; торгівля йшла з Росією, Кримом, Німеччиною. Народ ставав все більш заможний і освічений. В кожному селі була школа. Київська Академія мала понад тисячу студентів, що приїздили з усієї України і з чужих країн; багато українських вчених виїздило до Росії, щоб туди нести освіту. Почалося письменство народньою мовою; поети складали вірші і драми; історики у літописах описували минуле України. Народні кобзарі в думах і піснях оспівували героїчну боротьбу українського народу. Розвинулося народнє мистецтво у килимах, вишивках, ганчарстві; будівництво по містах і селах приймало народній стиль.

IV. ПІД РОСІЄЮ І АВСТРІЄЮ. НОВА УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА.

Під Росією. Після занепаду Гетьманщини 1782 р. Лівобережна Україна, разом з Києвом, стала російською провінцією. Саме на той час припадає занепад Польщі, і до Росії перейшла Київщина, Волинь, Поділля і По-

лісся (1793—1795 р.), пізніше Холмщина (1815 р.). Більша частина українських земель належала до російської держави. Царат всіма силами намагався зрусифікувати Україну: завів російське право і уряди, скасував українські школи, російщив православну церкву; селянство занепадало під гнітом кріпацтва. Але український народ не піддавався. Іван Котляревський 1798 р. надрукував свою «Енеїду», в якій змалював козацький побут; він став основником нового українського письменства. В 1840 р. Тарас Шевченко надрукував «Кобзаря», палкі вірші, в яких змалював славу і занепад України. Ці вірші потрясли всю Україну; молодь почала досліджувати народне життя, списувала давні пісні і думи, досліджувала історію рідного краю. Царський уряд налякався українського письменства і в 1876 р. заборонив друкувати книжки українською мовою. Але не зміг уже стримати розвитку великого народу. До праці над українською культурою стали визначні учені і письменники, як Костомарів, Куліш, Антонович, Драгоманів, Кониський, Нечуй-Левицький, Старицький, Лисенко, Грушевський і багато інших, і вони своїми трудами підняли свідомість народу і не дали йому занепасти. Політичний провід вели організа-

ції, звані Громадами, що існували у всіх важливіших центрах.

Під Австрією. Дещо краще було становище західніх земель, Галичини і Буковини, які 1772—1776 р. перейшли під владу Австрії. Тут була вища культура, раніше розвинулася промисловість, кріпацтво було легше, як в Росії. Молода інтелігенція під проводом Маркіяна Шашкевича, почала видавати книжки народньою мовою. Під час революції 1848 р. знесено панщину, галицькі українці зорганізували політичне товариство «Головну Раду», почали видавати часописи, дали почин до військових організацій. Коли в 1867 р. в Австрії була прийнята конституція, українці добули право вільного політичного і культурного розвитку. Заснувалися товариства «Просвіта» (1868 р.), «Наукове Товариство ім. Шевченка» (1873 р.) і інші, що зайнялися розвитком культури; розвинулося також письменство, наука, мистецтво; постали політичні партії, що вели боротьбу за права народу проти польського і австрійського гніту. Іван Франко і Михайло Грушевський поклали шлях до об'єднання національних стремлінь західньої і східньої України.

Нова Українська Держава. В 1905 р. прийшла у всій російській державі і в Украї-

ні революція. Розвинувся широко політичний рух, упала заборона українського письменства, ожила українська культура. Але царат знову прибав народні стремління. Щойно після воєнних невдач у першій світовій війні, царат був знищений і в революції 1917 р. Україна добула волю. Організацію державного життя провела Центральна Рада під проводом М. Грушевського, якої виконавчим органом був Генеральний Секретаріат. 22 січня 1918 р. Центральна Рада проголосила самостійність Української Народньої Республіки, а 9 лютого 1918 р. підписала мировий договір з Німеччиною і Австрією, при чому до України було прилучено Холмщину. За допомогою німців прогнано з України большевицькі ватаги. Дня 29 квітня 1918 р. владу в Українській Державі прийняв гетьман Павло Скоропадський. В той час до України приєднано Крим. В листопаді 1918 р. влада перейшла до Директорії Української Народньої Республіки, а далі в руки головного отамана Симона Петлюри. Як організатори української армії вславилися Микола Міхновський і Євген Коновалець, командант корпусу Січових Стрільців, пізніший провідник українського націоналістичного руху. На західніх землях 1 листопада 1918 р. зоргані-

зувалася Західньо-Українська Народня Республіка під проводом Євгена Петрушевича, яка 22 січня 1919 р. приєдналася до Української Народньої Республіки в Києві. Перші роки української держави принесли великий розвиток української культури, — були зукраїнізовані вищі школи, виникло багато видавництв, преса і ін.

Українську державу зруйнувала громадянська війна, яку підняли проти себе різні партії, що боролися за владу. Незгоду в національному таборі використали большевики, які терором завоювали Україну, придусили сотні народніх повстань і знищили національно свідому інтелігенцію і селянство.

Закінчення. Історія українського народу займає ціле тисячоліття. У важкій боротьбі, серед труднощів і перешкод наш народ будував собі своє життя. Київська держава, Галицько-волинська держава, Гетьманщина, нова Українська держава — це шляхи, якими добували ми собі волю і владу.

Тепер надійшов час, коли послаблений, передусім українським націоналістично-революційним рухом, СРСР — ота жахлива тюрма і катівня народів — валиться під могутнім натиском революційно-визвольних сил та твердими ударами німецької зброї.

Падає большевизм, наша Батьківщина добуває знову свободу. Треба нам наново будувати своє життя. До цього завдання ми ідемо дорогою наших давніх діячів і героїв, що безупинно боролися за волю України. Від Святослава і Володимира, Хмельницького і Мазепи, почерез Шевченка і Франка, до Миколи Міхновського, Симона Петлюри й Євгена Коновальця та багато інших — всі вони жертвували свою силу для української справи. Одні трудилися у боях і на війнах, на суші і на морі, не жалували ні крові, ні життя, — другі терпіли у тюрмах та в'язницях, на засланнях та у неволі на чужині, інші упадали у щоденній важкій роботі, — і все за рідну Україну! Ми ідемо їхніми слідами, — ми добудемо нашій Україні волю, самостійність та соборність!

Цена 50 коп

Wojewódzka Biblioteka
Publiczna w Opolu

CM KEK 326835

000-326835-00-0